УДК 342.25

DOI: <https://doi.org/10.47567/bomivit.1-4.2020.03>**В. О. Боярський,**

аспірант Інституту законодавства

Верховної Ради України

boyarskii.volodymyr@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8029-3963>

**ДОДАТКОВІ ПРОТОКОЛИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОЇ РАМКОВОЇ
КОНВЕНЦІЇ ПРО ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО МІЖ
ТЕРИТОРІАЛЬНИМИ ОБЩИНАМИ АБО ВЛАСТЯМИ 1980 РОКУ**

О. О. Boyarsky,

Post-graduate student at the Legislation Institute of

The Verkhovna Rada of Ukraine

boyarskii.volodymyr@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8029-3963>

**ADDITIONAL PROTOCOLS TO THE EUROPEAN FRAMEWORK
CONVENTION ON TRANSBOUNDARY COOPERATION BETWEEN
TERRITORIAL COMMUNITIES OR AUTHORITIES 1980**

В статті зроблена спроба системного аналізу додаткових протоколів Європейської (рамкової) конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями 1980 року в контексті її розвитку. Розкриті особливості їх прийняття і реалізації положень в Україні. Відзначено, що розбіжності між Радою Європи та ЄС в єврорегіональній сфері стали загострюватися, так як просування в РЄ концепції створення подібних структур на базі міждержавних угод фактично підвищує правовий статус зацікавлених адміністративно-територіальних утворень і підігріває політичні амбіції місцевих еліт. Тому на початковій стадії пропозицію Ради створити єдиний загальноєвропейський документ і тим самим запобігти «розриву» європейського правового простору в сфері єврорегіонального будівництва, підтримки з боку ЄС не знайшло. Зазначено, що Рада Європи розробила інструмент співпраці на місцевому рівні, схожий із запропонованою в Регламенті 1082/2006 організаційною структурою, а саме ЄОТС. Відзначено, що основоположні документи з регулювання транскордонних регіональних об'єднань були розроблені Радою Європи.

Визначено, що міжнародні угоди містять системний блок основних міжнародно-правових норм з питань транскордонного співробітництва; угоди, ратифіковані Україною (крім Додаткового протоколу № 3), дуже важливі для концептуальної розробки не лише стратегії українського прикордонного співробітництва, а й концепції регіональної політики України, що об'єктивно зумовлено активністю України у європейському міжрегіональному співробітництві та загальноєвропейській міждержавній інтеграції; реалізація проєвропейських

зусиль України безпосередньо пов'язана з активною участю її державних установ та органів місцевого самоврядування, що репрезентують свої територіальні громади, у транскордонному співробітництві.

Ключові слова: Європейська (рамкова) конвенція, додаткові протоколи, регіон, адміністративно-територіальні одиниці, співробітництво, міжтериторіальне співробітництво.

The article attempts to systematically analyze the additional protocols of the European (Framework) Convention on Transfrontier Co-operation between Territorial Communities or Authorities of 1980 in the context of its development. Peculiarities of their adoption and implementation of provisions in Ukraine are revealed. It is noted that differences between the Council of Europe and the EU in the Euroregional sphere have intensified, as the promotion of the concept of creating such structures in the Council of Europe on the basis of interstate agreements actually increases the legal status of interested administrative-territorial entities and fuels political ambitions of local elites. Therefore, at the initial stage, the Council's proposal to create a single pan-European document and thus prevent the "gap" of the European legal space in the field of Euroregional construction, did not find support from the EU. It is noted that the Council of Europe has developed a tool for cooperation at local level, similar to the organizational structure proposed in Regulation 1082/2006, namely the ETS. The basic documents on the regulation of cross-border regional associations were developed by the Council of Europe is noted. It is determined that international agreements contain a systemic block of basic international legal norms on cross-border cooperation; agreements ratified by Ukraine (except for Additional Protocol № 3) are very important for the conceptual development of not only the strategy of Ukrainian border cooperation, but also the concept of regional policy of Ukraine, which is objectively due to Ukraine's activity in European interregional cooperation and pan-European integration; The implementation of Ukraine's pro-European efforts is directly related to the active participation of its state institutions and local self-government bodies, which represent their territorial communities, in cross-border cooperation.

Keywords: European (framework) convention, additional protocols, region, administrative-territorial units, cooperation, inter-territorial cooperation.

Постановка проблеми. У сучасному світі в умовах прискорення процесів регіоналізації та інтеграції особливої актуальності набуває таке порівняно нове явище, як транскордонне співробітництво, яке сприяє інтенсифікації політичних, економічних і соціокультурних зв'язків між регіонами держав. Оскільки потреба вивчення транскордонних відносин виникла недавно, вона, будучи вписаною в процес регіоналізації, найчастіше страждає неповнотою опису і недоліком вивченості.

Зовнішні зв'язки регіонів значно розширюють можливості регіонів, дозволяють їм ефективніше вирішувати поставлені перед ними економічні та соціальні проблеми. Транскордонні контакти регіонів служать додатковими каналами співпраці з сусідніми країнами, за допомогою яких можна вирішити завдання, що не знайшли рішення на міждержавному рівні. Своєю чергою, регіони отримують можливість ефективно розвивати економічні, культурні та гуманітарні зв'язки, вирішувати багато проблем, що безпосередньо зачіпають інтереси людей по

обидва боки державного кордону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання міжнародних стандартів місцевого самоврядування на сьогодні є малодослідженою темою у вітчизняній юридичній науці конституційного права. Перші та успішні спроби в цьому відношенні були зроблені в наукових працях М.О. Баймуратова, О.В. Батанова, П.Д. Біленчука, І. П. Бутка, М. В. Гірняк, В. В. Кравченко, М. В. Підмогильного та ін. Однак ці вчені вивчали це питання або в контексті інших питань формування та розвитку місцевого самоврядування в Україні, або зосереджувались на певних міжнародно-правових договорах, що регулюють розвиток місцевого самоврядування в умовах демократії. Отже, систематичне дослідження цих стандартів не проводилось.

Метою статті виступає дослідження додаткових протоколів до Європейської (Рамкової) конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними громадами або властями 1980 року, яка стала першим міжнародно-правовим документом у галузі регулювання місцевого самоврядування та співпраці його органів та суб'єктів з подібними адміністративно-територіальними одиницями та утвореннями іноземних держав.

Виклад основного матеріалу. До базових міжнародно-правових документів, які регламентують транскордонне співробітництво держав, відносяться Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними громадами або властями від 21 травня 1980 року [1], Додатковий протокол від 9 листопада 1995 року [2], Протокол № 2 від 5 травня 1998 року [3], Протокол № 3 від 16 листопада 2009 року [4], і Європейська Хартія місцевого самоврядування від 15 жовтня 1985 року [5].

Серед цих документів найбільшу важливість для створення і діяльності форм транскордонного співробітництва являє Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними громадами або властями (або Мадридська конвенція) та її Протоколи, хоча сфера їх дії обмежена рамками Ради Європи, точніше, територією 47 держав європейського континенту, що є членами цієї організації.

Так, Європейська Конвенція досить докладно регламентує зміст зобов'язань держав-членів РЄ з організації прикордонного співробітництва. По-перше, вона вводить відповідний понятійний ряд і профільний тезаурус (транскордонне співробітництво, територіально-адміністративні одиниці або влади тощо). По-друге, Конвенція передбачає дві категорії угод, які будуть служити для успішної реалізації прикордонного співробітництва – міждержавні угоди про транскордонне співробітництво на місцевому та регіональному рівнях (по типу «міжнародне публічне право») і угоди, контракти і статuti, які забезпечать основу прикордонного співробітництва між територіальними владами та громадами (по типу «міжнародне приватне право»).

Крім того, цей документ спонукає держави-члени Ради Європи заохочувати ініціативу місцевих і регіональних влад з транскордонного співробітництва, пропонуючи різні його моделі. У Конвенції зазначається, що метою Ради Європи є зміцнення єдності країн-членів та сприяння розвитку співпраці між ними, і потенційне значення для досягнення цієї мети є співпраця прикордонних територіальних громад або влади, в таких областях як розвиток регіонів, міст і сільських районів, охорона навколишнього середовища, вдосконалення суспільної інфраструктури і послуг, взаємодопомога в надзвичайних ситуаціях.

Держави-члени Ради Європи, які підписали цю Конвенцію, домовилися, що кожна Договірна Сторона зобов'язується сприяти прикордонному співробітництву між територіальними общинами або властями і будь-якій ініціативі територіальних общин або властей, що заснована на рамкових домовленостях між територіальними общинами або властями.

Доповненнями до даної Конвенції служать взяті в подальшому Протоколи. Перший Додатковий протокол до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями був прийнятий 9 листопада 1995 у штаб-квартирі РЄ Страсбурзі (Франція). Основним завданням даного протоколу є розширення положень Рамкової конвенції з метою зміцнення прикордонного співробітництва між територіальними общинами або властями [2]. Ухвалення Протоколу означало надання більшої незалежності територіальним общинам або властям в питаннях прикордонного співробітництва, про це свідчить стаття 1 і 2: угода про транскордонне співробітництво тягне за собою відповідальність виключно між територіальними общинами або властями (критерій локалізації відповідальності. – Авт.); рішення, що приймаються в рамках угоди про транскордонне співробітництво, здійснюються територіальними общинами або властями в рамках своєї національної правової системи і відповідно до внутрішнього законодавства (критерій пріоритету національного законодавства. – Авт.). У статті 3 Протоколу № 1 зазначається, що відповідно до угоди про транскордонне співробітництво, може створюватися орган транскордонного співробітництва, який буде виконувати завдання, покладені на нього територіальними общинами або властями (критерій створення локального органу управління профільним співробітництвом. – Авт.).

Наступний документ – Протокол № 2 до Європейської рамкової конвенції, був прийнятий 5 травня 1998 року в Страсбурзі. Його основною метою була реалізація завданням щодо визначення міжнародних правових рамок міжнародного співробітництва у контекстуалізації визначення його просторових меж, – так як для ефективного виконання своїх функцій територіальні громади та власті все більше співпрацюють не тільки з сусідніми (суміжними) властями інших держав (власне транскордонне співробітництво), але також із зарубіжною владою, які не є сусідніми (суміжними), але які мають спільні інтереси (міжтериторіальне співробітництво), і роблять це не тільки в рамках прикордонного співробітництва органів і асоціацій територіальних громад і влади, але також і на двосторонньому профільному міжсуб'єктному рівні. В даному протоколі визначено поняття «міжнародне співробітництво», на підставі чого пояснюється, що у Рамковій Конвенції та Додатковому протоколі вираз «прикордонне співробітництво» читається як «міжтериторіальне співробітництво» з метою відповідності та застосування Рамкової Конвенції та Додаткового Протоколу. Отже, Протоколом №2 стверджується, що кожна Договірна Сторона визнає і поважає право територіальних общин або властей в межах її юрисдикції проводити переговори і складати в межах загальних сфер відповідальності угоди про міжнародне співробітництво відповідно до процедур, закладеними їх статутами, причому не тільки між суміжними (прикордонними) органами місцевого самоврядування, а і між такими, що не є суміжними (транскордонними, міжтериторіальними).

У 2004 році Рада Європи та ЄС практично одночасно приступили до розробки нових юридичних інструментів в сфері регіональних об'єднань, покликаних

створити єдині правові норми їх утворення та діяльності – Регламенту ЄС №1082/2006 про Європейські об'єднання з територіальної співпраці [6] та Протоколу №3 до Мадридської конвенції про єврорегіональні об'єднання зі співробітництва [4].

Однак розбіжності між РЄ та ЄС в єврорегіональній сфері стали загострюватися, так як просування в РЄ концепції створення подібних структур на базі міждержавних угод фактично підвищує правовий статус зацікавлених адміністративно-територіальних утворень і підігріває політичні амбіції місцевих еліт. Тому на початковій стадії пропозицію Ради створити єдиний загальноєвропейський документ і тим самим запобігти «розриву» європейського правового простору в області єврорегіонального будівництва, підтримки з боку ЄС не знайшло.

Тому, 5 липня 2006 року Європарламент і Рада ЄС розробили і схвалили Регламент 1082/2006, де передбачається можливість створення структур прикордонного, міждержавного і/або міжрегіонального співробітництва, іменованих «європейськими об'єднаннями територіального співробітництва» (European grouping of territorial cooperation) (далі – ЄОТС), виключно з метою соціальної і економічної згуртованості в рамках ЄС і при строгому дотриманні законодавства зацікавлених країн.

Дане положення про ЄОТС представляє особливий інтерес, тому що служить юридичною основою для організації співпраці держав-членів ЄС на регіональному та місцевому рівнях.

Наступним кроком, незважаючи на деяке припинення роботи, було схвалення проекту Протоколу № 3 до Європейської Рамкової Конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями, який стосується європейських регіональних об'єднань співпраці, яке відбулося за підсумками поглибленого обміну думками 22 квітня 2009 року в Страсбурзі на 43-ому засіданні Європейського комітету з місцевої і регіональної демократії (ЕКМРД), органу міжурядової співпраці в рамках Ради Європи, і подальше його підписання 16 листопада 2009 року в м. Утрехт (Нідерланди).

Даний Протокол №3 цікавий тим, що передбачає можливість створення територіальними громадами і владою нової форми і нового більш інтеграційного рівня співробітництва в організаційній формі «угруповання єврорегіонального співробітництва» (Euroregional cooperation grouping) на території держав-членів Ради Європи та учасників протоколу. Згідно з цим документом, телеологічною домінантою такого угруповання є «сприяння, підтримка і розвиток прикордонного та міжтериторіального співробітництва між членами співпраці в сферах їх загальної компетенції в інтересах населення та відповідно до компетенцій, встановленими в національному законодавстві зацікавлених держав» [4]. Отже, Рада Європи розробила інструмент співпраці на місцевому рівні, схожий із запропонованою в Регламенті 1082/2006 організаційною структурою, а саме ЄОТС.

Підсумовуючи вищевикладене потрібно відзначити, що основоположні документи з регулювання транскордонних регіональних об'єднань були розроблені Радою Європи.

Незважаючи на те, що перше транскордонне об'єднання було створено в 1958 році, перший документ – Регламент 1082/2006, який регулює діяльність подібних структур, був прийнятий ЄС тільки в 2006 році. Згодом Рада Європи прийняла

Протокол №3 до Європейської рамкової конвенції, в якому отримав свій відбиток такий інструмент регіонального співробітництва, як об'єднання єврорегіонального співробітництва (ОЕС), що представляє особливий інтерес.

Україна, незважаючи на чітку тенденцію до централізації влади у пострадянський період, тобто, до початку процесів децентралізації публічної влади, не залишилася осторонь від процесів регіонального транскордонного співробітництва, даючи регіонам можливість участі в міжнародних і зовнішньоекономічних зв'язках.

Українська держава завжди прагнула взяти участь у європейських інтеграційних процесах і завдяки Постанові Верховної Ради України від 14 липня 1993 року «Про приєднання України до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями» [7], на запрошення Ради міністрів Ради Європи, приєдналася до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями.

Законом України від 24 червня 2004 року «Про внесення змін до Постанови Верховної Ради України «Про приєднання України до Європейської конвенції про основні принципи транскордонного співробітництва між територіальними общинами або органами влади 1980 р.» та про ратифікацію додаткових Протоколів до Європейської рамкової конвенції про транскордонну співпрацю між територіальними общинами або органами влади», – Протокол I та Протокол II до Конвенції були ратифіковані [8]. В даний час триває робота з підготовки до ратифікації Протоколу III Україною.

У 2004 році було прийнято Закон України «Про транскордонне співробітництво», який визначав єврорегіон як організаційну форму співпраці адміністративно-територіальних одиниць (регіонів) європейських держав відповідно до двох або багатосторонніх угод про транскордонне співробітництво [9].

В Україні по периметру державних кордонів організовано 8 єврорегіонів, які можуть виконувати роль інституційних утворень. Пріоритетними напрямками єврорегіонів є розвиток інфраструктури, створення інтегрованого транскордонного регіону, розвиток сільських територій, охорона навколишнього середовища, співпраця у галузі навчання тощо [10, с. 90].

Слід мати на увазі, що транскордонне співробітництво – це особлива сфера зовнішньоекономічної, політичної, екологічної, культурної, освітньої та іншої міжнародної діяльності. Воно здійснюється на регіональному рівні, охоплюючи всі форми цієї діяльності, і характеризується потребою та можливостями для більш активного використання; наявність кордону та необхідність його облаштування; загальне використання природних ресурсів і, відповідно, загальне вирішення проблем екологічної безпеки; більш широке взаємне спілкування населення сусідніх держав, особисті зв'язки людей та збільшення навантаження на інфраструктуру [11, с. 68]. Отже, саме в рамках такої співпраці можна залучити новітні та якісні форми місцевого економічного співробітництва, які включають створення транскордонних фінансово-економічних кластерів [12].

Висновки. Аналіз Європейської (Рамкової) конвенції про основні принципи транскордонного співробітництва між територіальними общинами або органами влади 1980 року та Додаткових протоколів до неї дозволяє зробити наступні висновки:

- згадані міжнародні угоди містять системний блок основних міжнародно-правових норм з питань транскордонного співробітництва;

- ці міжнародні угоди, ратифіковані Україною (крім Додаткового протоколу № 3), дуже важливі для концептуальної розробки не лише стратегії українського прикордонного співробітництва, а й концепції регіональної політики України, що об'єктивно зумовлено активністю України у європейському міжрегіональному співробітництві та загальноєвропейській міждержавній інтеграції;

- реалізація проєвропейських зусиль України безпосередньо пов'язана з активною участю її державних установ та органів місцевого самоврядування, що репрезентують свої територіальні громади, у транскордонному співробітництві.

Список використаних джерел:

1. European Outline Convention on Transfrontier Cooperation between Territorial Communities or Authorities. URL: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/106.htm>
2. Additional Protocol to the European Outline Convention on Transfrontier Cooperation between Territorial Communities or Authorities. URL: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/159.htm>
3. Protocol No. 2 to the European Outline Convention on Transfrontier Cooperation between Territorial Communities or Authorities concerning interterritorial cooperation. URL: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/169.htm>
4. Protocol No. 3 to the European Outline Convention on Transfrontier Cooperation between Territorial Communities or Authorities concerning Euroregional Cooperation Groupings (ECGs). URL: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/206.htm>
5. European Charter of Local Self-Government. URL: <http://conventions.coe.int/treaty/en/treaties/html/122.htm>
6. Regulation (EC) No 1082/2006 of the European Parliament and of the Council of 5 July 2006 on a European grouping of territorial cooperation (EGTC). Official Journal of European Union. URL: [http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/regulation/pdf/2007/gect/ce_1082\(2006\)_en.pdf](http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/regulation/pdf/2007/gect/ce_1082(2006)_en.pdf)
7. Про приєднання України до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями : Постанова Верховної Ради України від 14 липня 1993 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 36. Ст. 370.
8. Про внесення змін до Постанови Верховної Ради України «Про приєднання України до Європейської конвенції про основні принципи транскордонного співробітництва між територіальними общинами або органами влади 1980 року» та про ратифікацію додаткових протоколів до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями : Закон України від 24 червня 2004 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 50. Ст. 534.
9. Про транскордонне співробітництво: Закон України від 24 червня 2004 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 45. Ст. 499.

10. Мікула Н. Євро регіони: досвід та перспективи. Львів : ІРД НАН України, 2003. 222 с.
11. Войнаренко М. П. Кластерные модели объединения предприятий в Украине. *Экономическое возрождение России*. 2007. № 4(14). С. 68-82.
12. Концептуальные основы формирования трансграничных финансовых кластеров. URL: http://www.e-vr.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=546:2010-07-05-07-08-&catid=300:2010-04-21-14-08-28&Itemid=114

References:

1. *European Outline Convention on Transfrontier Cooperation between Territorial Communities or Authorities*. URL: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/106.htm> [in English].
2. *Additional Protocol to the European Outline Convention on Transfrontier Cooperation between Territorial Communities or Authorities*. URL: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/159.htm> [in English].
3. *Protocol No. 2 to the European Outline Convention on Transfrontier Cooperation between Territorial Communities or Authorities concerning interterritorial cooperation*. URL: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/169.htm> [in English].
4. *Protocol No. 3 to the European Outline Convention on Transfrontier Cooperation between Territorial Communities or Authorities concerning Euroregional Cooperation Groupings (ECGs)*. URL: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/206.htm> [in English].
5. *European Charter of Local Self-Government*. URL: <http://conventions.coe.int/treaty/en/treaties/html/122.htm> [in English].
6. Regulation (EC) No 1082/2006 of the European Parliament and of the Council of 5 July 2006 on a European grouping of territorial cooperation (EGTC). *Official Journal of European Union*. URL: [http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/regulation/pdf/2007/gect/ce_1082\(2006\)_en.pdf](http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/regulation/pdf/2007/gect/ce_1082(2006)_en.pdf) [in English].
7. *Postanova pro pryiednannia Ukrainy do Yevropeiskoi ramkovoi konventsii pro transkordonne spivrobitnytstvo mizh terytorialnymy obshchynamy abo vlastiamy 1993* [Resolution on Ukraine's accession to the European Framework Convention on Transfrontier Co-operation between Territorial Communities or Authorities 1993] (Verkhovna Rada Ukrainy) [(Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine], 36, 370. [in Ukrainian].
8. *Zakon pro vnesennia zmin do Postanovy Verkhovnoi Rady Ukrainy «Pro pryiednannia Ukrainy do Yevropeiskoi konventsii pro osnovni pryntsypy transkordonnoho spivrobitnytstva mizh terytorialnymy obshchynamy abo orhanamy vlady 1980 roku» ta pro ratyfikatsiiu dodatkovykh protokoliv do Yevropeiskoi ramkovoi konventsii pro transkordonne spivrobitnytstvo mizh terytorialnymy obshchynamy abo vlastiamy 2004* [Law on Amendments to the Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine "On Ukraine's Accession to the European Convention on the Basic Principles of Cross-Border Cooperation between Territorial Communities or Authorities of 1980" and on Ratification of Additional Protocols to the European Framework Convention on

Cross-Border Cooperation between Territorial Communities or Authorities 2004] (Verkhovna Rada Ukrainy) [(Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine], 50, 534. [in Ukrainian].

9. *Zakon pro transkordonne spivrobotnytstvo 2004* (Verkhovna Rada Ukrainy) [(Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine], 45, 499. [in Ukrainian].

10. Mikula, N. (2003). *Yevrorehiony: dosvid ta perspektyvy*. Lviv: IRD NAN Ukrainy. [in Ukrainian].

11. Vojnarenko, M. P. (2007). Klasternye modeli ob#edinenija predpriyatij v Ukraine [Cluster models of business mergers in Ukraine]. *Jekonomicheskoe vozrozhdenie Rossii* [Economic revival of Russia], no. 4(14), 68-82. [in Russian].

12. *Konceptual'nye osnovy formirovaniya transgranichnyh finansovyh klasterov* [Conceptual framework for the formation of cross-border financial clusters]. URL: http://www.e-vr.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=546:2010-07-05-07-08-&catid=300:2010-04-21-14-08-28&Itemid=114 [in Russian].